

УДК 012:004.738.5:027.021 (477)

Людмила Трачук,
доцент кафедри бібліотекознавства і бібліографії
Рівненського державного гуманітарного університету

Сайти обласних універсальних наукових бібліотек як джерело біобібліографічної інформації

Виявлені та проаналізовані різножанрові електронні джерела біобібліографічної інформації для віддалених користувачів, розташовані на веб-сайтах обласних універсальних наукових бібліотек України.

Ключові слова: біобібліографічна інформація, електронна бібліографія, обласна універсальна наукова бібліотека, бібліотечний сайт.

Зростання інтересу до біобібліографічної інформації, що спостерігається останнім часом в Україні, викликане розумінням важливості її джерел для вивчення історії і сучасного стану науки, освіти, мистецтва та інших галузей через призму документної спадщини їхніх визначних представників. Так званий персоналізований підхід має давню історію та міждисциплінарний статус і застосовується у різних науках, передбачаючи використання матеріалу про діяльність видатних людей, для аналізу й оцінок процесів у відповідних галузях і суспільстві загалом.

Проблему розвитку біобібліографії в Україні в різних аспектах розглядали у своїх працях В. Попик, О. Яценко, Г. Біловус, В. Петрикова та ін. Проте існуючі електронні біобібліографічні посібники (БП) та бази даних не були предметом їхнього вивчення. *Метою* пропонованого дослідження є виявлення й аналіз джерел біобібліографічної інформації, представлений обласними універсальними науковими бібліотеками на своїх сайтах.

Першим джерелом біобібліографічної інформації у світовій бібліографії вважають "Таблиці тих, хто прославився у всіх галузях знання" (III ст. до н.е.), створені бібліотекарем Каллімахом на основі фондів Александрійської бібліотеки. Крім описів праць, до "Таблиць..." були включені біографічні відомості про їхніх авторів [1, с. 39]. Бібліографічна діяльність у часи античності та середньовіччя існувала переважно як біобібліографічна, а біобібліографічні словники письменників і вчених на довгий час стали провідним типом бібліографічних посібників [2]. Причинами такого становища вважають часту відсутність у документі імені його автора, назви, місця та часу створення, що потребувало від упорядника бібліографічного посібника додаткових розвідок та наведення їхніх результатів у вигляді довідок до описів, зроблених за першими рядками тексту [1, с. 41]. З розвитком книгодрукування кількість біобібліографічних джерел інформації значно зросла, завдяки тиражуванню вони стали поширеними по всьому світу.

Завдання створення та розповсюдження біобібліографічної інформації виконує біобібліографія, яка є видом бібліографічної діяльності. Термін "біобібліографічний посібник" використовується як узагальнювальний для всіх жанрів бібліографічних посібників про відомих осіб.

У сучасній Україні популярності біобібліографічної інформації, на нашу думку, сприяють два фактори: загострення на початку XXI ст. уваги до мікроісторії (дослідження життя окремих територій та людей з метою виявлення панівних уявлень і тенденцій в суспільстві загалом) і впровадження комп'ютерної техніки та мережних технологій у діяль-

ність бібліотек. Електронні джерела біобібліографічної інформації, як і друковані, є своєрідною реконструкцією перебігу професійної, громадської, наукової, творчої діяльності відомих особистостей. Друковані біобібліографічні посібники, як правило, видаються малими тиражами [3, с. 7], а їхні електронні версії, розміщені на сайті бібліотеки, дають можливість розширити коло потенційних користувачів. Інтернет стає засобом вільного доступу до значних масивів професійної впорядкованих та достовірних біобібліографічних відомостей.

У системі установ України, які займаються створенням і розповсюдженням біобібліографічної інформації, важливе місце посідають обласні універсальні наукові бібліотеки (ОУНБ). Результати аналізу 23 сайтів ОУНБ України станом на березень 2013 року показали, що біобібліографічну інформацію в різних формах містять 20 з них (87%). Деякі бібліотеки обмежуються лише списком своїх бібліографічних посібників, серед яких є й персональні, не надаючи можливості ознайомитися з їхнім текстом. Як правило, біобібліографічні ресурси зібрані в розділах "Наші видання", "Видання", "Бібліографія", "Видавнича діяльність" тощо. Назви двох останніх розділів не зовсім доречні — в одному випадку ототожнюються вид діяльності та її результат (бібліографіями називають бібліографічні посібники), що є масовим явищем у бібліотеках, незважаючи на численні публікації на цю тему; в іншому — бібліографічна діяльність, яка виконує свої завдання та має особливі методи, ототожнюється з видавничою.

Зупинимось на способах надання біобібліографічної інформації користувачам. Електронний БП має традиційну структуру — біографія діяча, основні дати життя і діяльності, опис літератури, хронологічний перелік його праць, допоміжні покажчики, додатки. Особливістю є лише те, що для вилучення інформації з цього документа необхідний комп'ютер.

Більшість проаналізованих біобібліографічних посібників розміщено безпосередньо на сайті як лінійні (з послідовно розміщеними елементами змісту) чи гіпертекстові документи (із "багатозаровою" структурою, коли на першому рівні знаходяться розділи, у межах розділу на другому рівні — підрозділи, у межах підрозділу — безпосередньо біографічна та бібліографічна інформація).

Іноді такі БП називають базами даних, як, наприклад, названо біобібліографічний словник Черкаської ОУНБ "Видатні краєвни". Інтерфейс цього видання дає змогу спочатку вибрати початкову літеру прізвища діяча, потім — перелік персональних рубрик на цю літеру. Вибираючи необхідну персональну рубрику, отримуємо коротку біографічну довідку та список літератури про діяча.

Аналогічно побудований біобібліографічний словник "Видаючіся діятели Луганщини" Луганської ОУНБ, гіпертекстовими розділами якого є персональні рубрики, присвячені діячам краю (додається вказівка на галузі, в яких вони працювали), розташовані за алфавітом. Біобібліографічна стаття про діяча складається з короткої біографічної довідки, відомостей про нагороди та відзнаки, списку літератури про нього. Є окреме поле "Пошук по базі", яке передбачає пошук за прізвищем, що дублює пошукові можливості структури словника.

Варто охарактеризувати гіпертекстовий біобібліографічний ресурс Івано-Франківської ОУНБ "Поетичний світоплин Нестора Чира (до 75-річчя від дня народження члена НСПУ)". Він названий віртуальною виставкою, має розгалужену структуру, створений за принципом енциклопедизму, коли до бібліографічних описів додаються факти, тексти, ілюстрації тощо [5]. Починається покажчик з біографії, наступний розділ — бібліографічні описи статей про письменника, до яких приєднані їхні повні тексти. Інші розділи теж поєднують ілюстрації, фактографічну, бібліографічну та повнотекстову інформацію. Власне віртуальну виставку нагадує лише один розділ, який презентує видання творів письменника з фондів бібліотеки і складається із зображень обкладинок творів, їхнього бібліографічного опису та розгорнутої анотації. Але кожен опис твору є гіпертекстом, який відкриває список бібліографічних описів літературно-критичних статей про цей твір, гіпертекстові посилання від яких приводять користувача до повних текстів. Цінність гіпертекстових біобібліографічних ресурсів, як і біобібліографічних баз даних, у тому, що вони дають можливість без порушення структури актуалізувати і доповнювати інформацію про діячів, наскільки це необхідно.

Ще однією групою виявлених джерел біобібліографічної інформації є посібники, тексти яких за допомогою гіперпосилання приєднані до їхніх бібліографічних описів і здебільшого подані у форматах doc та pdf.

Новим способом надання доступу до біобібліографічної інформації є візуалізація посібників за допомогою хостингу для електронних журналів Issuu.com. На цьому сайті будь-який користувач може безплатно зареєструватися та завантажити свої файли, які стануть доступними для перегляду у вигляді журналу, сторінки якого можна гортати. Біобібліографічні посібники "Душа моя сонця намріяла (до 70-річчя від дня народження Світлани Барабаш)" та "Карби одвічних істин Олександра Жовни (до 50-річчя від дня народження)" у такий спосіб презентує Кіровоградська ОУНБ.

Більша частина біобібліографічних джерел має краєзнавчий характер і міститься у розділах типу "Краєзнавчі ресурси". Окремі біобібліографічні посібники були виявлені в різних розділах сайтів, судячи з назви, створених з іншою метою. Тобто структура сайтів ОУНБ щодо подання бібліографічної інформації не узгоджена. Дослідники рекомендують бібліотекам збирати електронні версії бібліографічних посібників на сайтах у розділі "Видання бібліотеки" [4].

Хронологічний аналіз біобібліографічних ресурсів показав, що окремі ОУНБ надають користувачам доступ до електронних архівів своїх бібліографічних посібників, серед яких є й біобібліографічні, видані починаючи з 1999 року (наприклад, Донецька ОУНБ). Значна кількість БП на сайтах окремих ОУНБ дає змогу простежити еволюцію рівня їхньої підготовки. Наприклад, на сайті Вінницької ОУНБ є біобібліографічні посібники, видані у 2001—2013 роках. Перші з них були простими за структурою, без будь-яких елементів допоміжного апарату. З часом структура посібників ускладнювалася, збільшувалась кількість зображених документів, з'явилася передмова, зміст, допоміжні покажчики. Однією з останніх ґрунтовних біобібліографічних праць цієї бібліотеки є покажчик "Світ правди і краси Михайла Стельмаха: до 100-річчя від дня народження" з розгалуженою гіпертек-

товою структурою, передмовою, де пояснюється методика відбору та групування понад 700 описаних документів, іменним покажчиком. До описів окремих документів приєднані посилання на їх повні тексти в мережі Інтернет.

Більша частина виявлених БП була створена до ювілеїв визначних постатей у різних галузях та видавалася в серіях, які здебільшого відображають їхнє життя і діяльність певного краю ("Імена в історії Придніпров'я", "Література рідного краю", "Літературна Дніпропетровщина" Дніпропетровської ОУНБ; "Краєзнавці Донеччини", "Письменники-земляки" Донецької ОУНБ; "Визначні вчені Івано-Франківщини" Івано-Франківської ОУНБ; "Славетні земляки" Рівненської державної обласної бібліотеки; "Історики та краєзнавці Чернігівщини" Чернігівської ОУНБ, "Запоріжжя в особах" Запорізької ОУНБ та ін.) і визначних особистостей України ("Славетні жінки України", "Персона українського театру" Кіровоградської ОУНБ). Навіть за назвами серій, не говорячи про позасерійні посібники, помітна стійка тенденція, коли біобібліографічних посібників, присвячених місцевим письменникам, видається значно більше, ніж присвячених діячам інших галузей знань. Практично немає на сайтах посібників, присвячених представникам медицини, економіки, промисловості, сільського господарства. А саме ці видання могли б стати унікальним конкурентоспроможним інформаційним продуктом високої історико-культурної цінності. Для повної реконструкції життя краю, його досягнень у різних галузях необхідне правильне планування системи краєзнавчих біобібліографічних ресурсів.

У межах однієї серії персональні покажчики різняться структурою, суспільним призначенням, оформленням, тобто відсутня єдина методика підготовки посібників однієї серії.

За цільовим призначенням до науково-допоміжних біобібліографічних посібників, крім уже згаданого покажчика Вінницької ОУНБ "Світ правди і краси Михайла Стельмаха: до 100-річчя від дня народження", можна віднести покажчики Дніпропетровської ОУНБ "Олесь Гончар — син Придніпров'я: до 95-річчя від дня народження", Рівненської державної обласної бібліотеки "Жив на катах духовного ренесансу: біобібліографічний покажчик праць Бориса Ільковича Степанишина", "З братами ще я словом поділюсь: до 160-ї річниці від дня народження Олени Пчілки" Волинської ОУНБ, "Копштейн Арон Йосипович (1915—1940)" Херсонської ОУНБ та деякі інші. Підготовка науково-допоміжних біобібліографічних посібників є складною проблемою, яка вимагає від бібліографа професіоналізму, скрупульозної пошукової роботи, а від бібліотеки — наявності необхідних різноманітних інформаційних ресурсів, які стануть джерелами пошуку інформації про персону. Цим можна пояснити невелику кількість ґрунтовних науково-допоміжних біобібліографічних посібників, як традиційних, так і електронних, підготовлених українськими бібліотеками.

Рекомендаційних БП на сайтах ОУНБ значно більше, вочевидь тому, що їхня підготовка не потребує великих фінансових і трудових витрат, а користувачам потрібна кваліфікована рекомендація при доборі літератури про персону та ознайомленні з її працями.

Варіації структури визначають жанр біобібліографічних посібників. На сайтах ОУНБ представлені як традиційні жанри (біобібліографічні словники, персональні покажчики та ін.), так і ті, що не мають друкованих аналогів (біобібліографічні дайджести, віртуальні виставки, ін.).

Найбільшу жанрову групу становлять *персональні біобібліографічні покажчики*, які є на сайті майже кожної проаналізованої бібліотеки. Джерелами біобібліографічної інформації є й *біобібліографічні списки* та різновиди цього жанру, які відрізняються внутрішньою структурою, обсягом, засобами бібліографічної характеристики.

Розглянемо різновиди біобібліографічних списків. *Листок-сигнал* містить біографічний нарис та описи рекомендо-

ваної для проведення заходів літератури — творів письменника та матеріалів про його життя і діяльність (наприклад, "Співець шахтарського краю: до 75-річчя від дня народження А. І. Кравченка" Донецької ОУНБ). *Біобібліографічна довідка* складається з довідки про життя і діяльність діяча та невеликого списку літератури про нього (подаються в серії "Імена в історії Придніпров'я" Дніпропетровської ОУНБ). *Пам'ятка читачу/користувачу* містить довідку про творчість письменника, описи його книг та статей, наявних у фонді бібліотеки, публікацій про письменника, посилання на вибрані інтернет-ресурси ("Ярославу Ткачівському — 55" Івано-Франківської ОУНБ). Інша пам'ятка — "Художник квітучої природи: до 145-річчя з дня народження М. А. Беркоса" Харківської ОУНБ — складається з біографічної довідки, основних дат життя і діяльності, бібліографічних описів творів художника (відзначимо включення до біобібліографічних посібників описів нетекстових документів, що є рідкісним явищем), згрупованих за видами образотворчого мистецтва; описів інших бібліографічних посібників, присвячених митцю. *Закладка до твору* "Загадка Євгена Гребінки: історія романсу "Очі чорні" включає біографію письменника, історію створення романсу, літературу про Є. Гребінку, повний текст твору.

На сайті Івано-Франківської ОУНБ виставлені: *каталог книжкової виставки* "В'ячеслав Чорновіл: будівничий храму української незалежності"; *"автобіографічна мозаїка"* — біобібліографічний список, присвячений Соломії Крушельницькій, який, крім біографічної довідки, описів літератури про співачку з фондів бібліотеки та посилань на інтернет-ресурси, містить спогади про цю уславлену жінку.

Сумська ОУНБ розмістила на своєму сайті посилання на *біобібліографічний нарис* "Живу — і серцем воскресаю: до 95-річчя від дня народження Йосипа Михайловича Дудки". Тут, крім традиційних для БП основних розділів, уміщено спогади та тексти поезій. Донецька ОУНБ підготувала *метабіобібліографічний ресурс* "Шістдесятництво: профілі на тлі покоління" — огляд біобібліографічних нарисів, виданих Національною парламентською бібліотекою України.

Віртуальні виставки біобібліографічного характеру не мають друкованих аналогів, натомість є розповсюдженим жанром електронних біобібліографічних посібників. Вони доступні на сайтах Житомирської ОУНБ ("Володимир Іванович Вернадський (1863—1945)", цей ресурс поряд з типовою для цього жанру інформацією містить відео), Закарпатської ОУНБ ("Маєстро художнього скла": до 75-річчя від дня народження А. Бокотєя), Чернівецької ОУНБ ("22 березня — 55 років з дня смерті оперної співачки Лідії Липковської") та ін.

Ще одним оригінальним жанром БП є *дайджест*. Наприклад, у біобібліографічній дайджест Івано-Франківської ОУНБ "Володимир Качкан в літературно-критичному ореолі" включені фрагменти статей, рецензій, есе, нарисів, діалогів, листів, кожен з яких супроводжується бібліографічним описом документа в цілому.

Згідно з методикою бібліографування, пошуку інформації за ознаками, непередбаченими основним бібліографічним групуванням багатоаспектному розкриттю змісту біобібліографічного посібника слугують допоміжні показники. Однак у більшості проаналізованих БП їх немає. Серед виявлених у структурі проаналізованих ресурсів допоміжних показників найчастіше можна побачити іменний показник, рідко — географічний (Сумська ОУНБ, Черкаська ОУНБ), хронологічний (Черкаська ОУНБ), алфавітний показник назв творів (Рівненська державна обласна бібліотека). Останній показник був би доречний у ґрунтовних розвідках "З братами ще я словом поділюсь: до 160-ї річниці від дня народження Олени Пчілки" Волинської ОУНБ та "Олесь Гончар — син Придніпров'я" Дніпропетровської ОУНБ, оскільки дав би змогу за назвою знайти потрібне видання твору.

У змісті проаналізованих біобібліографічних посібників є вказівки й на інші "допоміжні показники": "Псевдоніми та криптоніми В. Доманицького" та "Показчик переглянутих видань" Черкаської ОУНБ. Проте вони є не допоміжними показниками, а додатками, бо у першому відсутній зв'язок рубрик з основним текстом біобібліографічного посібника, а другий, крім переліку назв переглянутих при підготовці посібника періодичних видань, мав давати інформацію про те, за які роки та які номери цих видань переглянуто. Брак таких даних значно знижує цінність переліку для майбутніх користувачів і наступників біобібліографічного дослідження.

Багато БП на проаналізованих сайтах спираються на фонд бібліотеки, проте до описів книг не вказані шифри, отже, користувачу потрібно самостійно уточнювати цей елемент за електронним каталогом (який не завжди доступний чи не всі документи відображає) або абетковим картковим каталогом бібліотеки, що зводить нанівець ідею віддаленого доступу користувачів до бібліографічної інформації без необхідності відвідувати бібліотеку для пошуку потрібних документів.

Дослідження показало, що ОУНБ пропонують своїм користувачам значну кількість джерел біобібліографічної інформації різних жанрів, серед яких переважають персональні показники до ювілеїв видатних осіб. Перспективними жанрами є гіпертекстові біобібліографічні словники та біобібліографічні бази даних з можливістю пошуку в масиві інформації за різними ознаками.

У галузевій структурі виявлених біобібліографічних ресурсів переважають ті, що присвячені діячам літератури та мистецтва. Для планомірного відображення в біобібліографічних джерелах наукового, практичного та творчого доробку діячів різних галузей суспільного життя необхідним є застосування системного підходу.

Телекомунікаційні технології та електронна форма надання інформації уможливають включення до біобібліографічних ресурсів не тільки бібліографічної інформації, а й текстів творів діяча чи їхніх фрагментів, фотографій, відеоматеріалів тощо; а гіпертекст дає змогу уникнути посторінкового перегляду та економить час користувача, що в сукупності розширює традиційну жанрову та змістову структуру джерел біобібліографічної інформації.

Список використаної літератури

1. *Веревкина А. Н.* Пути развития библиографической информации / А. Н. Веревкина // Библиотечное ведение и библиография за рубежом. — 1989. — Сб. 121. — С. 39—56.
2. *Симон К. Р.* История иностранной библиографии / К. Р. Симон. — М. : Изд-во Всесоюз. кн. палаты, 1963. — 763 с.
3. *Красавичка* робота в бібліотеках України : інформ. бюл. Вип. 22 / підгот.: В. П. Кисельова, О. В. Михайлова, І. В. Чеховська. — К. : Вініченко, 2011. — 150 с.
4. *Промська О.* Метабібліографічна інформація на сайтах українських бібліотек / О. Промська // Термінологія документознавства та суміжних галузей знань : зб. наук. пр. — 2010. — Вип. 4. — С. 99—107.
5. *Суминова Т. Н.* О жанре персональных документографических работ по литературе и искусству / Т. Н. Суминова // Библиотечное ведение. — 1999. — № 7. — С. 97—103.

Виявлені і проаналізовані різножанрові електронні джерела інформації для віддалених користувачів, представлені на веб-сайтах обласних універсальних наукових бібліотек України.

Different genres of electronic sources of biobibliographic information for remote users, presented on the web sites of regional universal scientific libraries of Ukraine, are identified and analysed.

Надійшла в редакцію 16 квітня 2013 року